

לאן הגיע ענף בקר החלב בארץ – הישגים ונסיגות

יעקב עצמון

יעקב עצמון, מחלוצי ענף הרפת בארץ, שימש עורכו הראשון של "משק הבקר והחלב" מעת היווסדו של בטאוננו ועד לשנת 1971. לרגל 30 שנות קיומו של "משק הבקר והחלב" ביקשנו מיעקב, שהיה אחד ממייסדי הענף והדריך דורות של רפתנים, להביע מקצת מדעותיו והשקפותיו על התפתחות הענף במשך התקופה הארוכה שבה הוא שרת אותו. בהזדמנות זו אנו מאחלים ליעקב, העוקב עדיין בערנות יוצאת מן הכלל אחרי הנעשה בענפנו, עוד שנים רבות של התעניינות פעילה.

העורך

יעקב עצמון

בשנת 1890 הוחזקו במשקים היהודים בארץ 380 פרות, 258 מבכירות ועגלות, 136 שוורים ובס"ה – 774 ראשי בקר, כולם מהגזע המקומי ("ערבי"). בשנת 1956 נפקדו למעלה מ-35 אלף פרות, 39 אלף מבכירות ועגלות. כיום מוחזקות במשק היהודי למעלה מ-100 אלף פרות וכמספר הזה של מבכירות ועגלות. תנובת החלב של עדר זה נעה סביב 700 מיליון ק"ג בשנה ויוצא שהתנובה השנתית הממוצעת היא קרובה ל-7,000 ק"ג. מן הראוי לציין במיוחד את ההישג שבהעלאת כושר ההנבה של הפרה הישראלית תוך 55 השנים של טיפוח ופיתוח הענף: מ-1,400 ק"ג בשנת 1928 עד לרמת התנובה של היום.

מביקורת התנובה של השנים האחרונות הננו למדים שעדרים מסויימים במשקים קיבוציים הגיעו כבר לתנובות שנתיות ממוצעות של 10,000 ק"ג ופה ושם מופיעות פרות המניבות 12,000 ק"ג בתקופת חליבה נורמאלית. חלו שינויים בולטים בגודל "יחידת העדר", במשק המשפחתי וכן גם בעדרים שבקיבוצים. במשקים המשפחתיים "התחילו" בפרה אחת או בעגלה וכיום מוצאים במשקים משפחתיים, ששומרים עדיין אמונים לענף, עדרים המונים 40-50 פרה ויותר וכמספר הזה של עגלות ומבכירות. במשקים קיבוציים מסויימים גדל עדר הפרות עד ל-500 ראש ואף יותר.

עדרי בקר לחלב פרו ורבו עד כדי סיפוק תצרוכת האוכלוסין בארץ בחלב ובמוצריו במלואם וכן גם נתאפשר ייצוא בקר ישראלי לחוץ לארץ, לאחר שנתפרסם טיבו המשובח. רבים מבין בוקרי הארץ ודאי זוכרים את פעלו הרב של אפרים שמאראגד ע"ה בפיתוח הייצוא לאירן (פרס). גם כיום מבוקשת הפרה הישראלית בארצות שונות ומדי פעם יוצאים משלוחים למצרים ולארצות אחרות. עם הגדלת עדרי הבקר לחלב ופיתוח שלוחות

לפרה מוצדקת היתה העלאת חלקו של המזון המרוכז. אולם, ה"מהפך" בתפריט ליחס שבין 80% מזונות מרוכזים לבין 20% מספוא מעורר ספקות קשים מבחינה כלכלית-לאומית ומבחינת בריאות הבהמות גם יחד.

חלקו המכריע של המזון המרוכז בתפריט, פרושו הוצאה גדולה במטבע חוץ על קניית והובלתו ארצה. מתעוררת איפוא השאלה: האם לא יהיה זה מוצדק יותר להסתפק בייצור חלב מעדרינו כדי הספקת חלב שתיה ותוצרת חלב נוזלית בלבד, ובחלק מה"דולרים" המוקצבים לייבוא מזונות לפרותינו לקנות את החמאה והגבינות הקשות מהארצות שמייצרות אותן בזול יותר ומחירן יהיה אף זול בהרבה לעומת הוצאות הייצור של המוצרים האלה בארץ?

יתכן ומן הראוי הוא להעלות כאן ארוע "דרמטי" בבעיות ענף הרפת בארץ. כשמשדה דיין שימש בתפקיד של שר החקלאות הוא חיסל בהתאם לסיסמה "חקלאות לחקלאים" את עדרי החלבנים שבסביבת הערים. חיסול זה אף עלה במיליונים של לירות ("לירות" מהימים ההם!) כפיצוי ל"חלבנים" אלה. נתקבל אז הרושם שחקלאינו משופעים במספוא מאדמותיהם הם ואינם יכולים להגדיל את עדרי החלב שלהם מחמת תחרות של עדרי החלבנים שליד הערים.

מהאמור לעיל בשאלת אביסת פרות החלב בימינו במשקים החקלאיים הננו למדים שלמעשה שיטת ההזנה שהיתה נהוגה בעדרי ה"חלבנים" אומצה על ידי בעלי עדרי החלב במשקים החקלאיים, כלומר – עיקרו של התפריט מתבסס על המזון המרוכז.

בזמן האחרון נתפרסמה רשימה על ההישג באירגון הזנת עדר החלב בבאר טוביה ("משק הבקר והחלב" 175) ב"בליל" המיוצר במכון מרכזי ועל ידי כך משוחרר בעל העדר מה"כאב ראש" לייצר ולצרף את תפריט המזון של הבהמות. די בעיון בהרכבו של ה"בליל" הזה ומיד אפשר להיווכח שאף הוא מורכב רובו ממזונות מרוכזים והחידוש הבולט הוא בצירוף זבל עופות.

ואין פלא בדבר שאביסת בקר החלב נעה

פיטום העגלים מעדרים אלה גדלה גם הספקת הבשר מתוצרת הארץ.

כששואלים בימינו את חקלאינו איזהו הענף הריווחי ביותר במשקים הרי רובם מצביעים על רפת החלב כיוון שהתמורה שהם מקבלים עבור החלב מכסה במלואה את הוצאות הייצור וכן הבשר מעדרים אלה, מפרות פסולות ומעגלים מפוטמים, מביא הכנסה נאה. ריווחיות זו של ענף הרפת מעוררת את תביעת החקלאים להגדיל את מכסות הייצור, תוך כדי הענקת סיבסוד, עד כדי הספקת חלב מתוצרת הארץ לייצור של תוצרי החלב המרוכזים, חמאה וגבינות קשות למיניהן, כדי מלוא תצרוכת הארץ. מן הראוי לבדוק אם תביעה זו וההיענות לה מוצדקות מבחינת הכלכלה הלאומית שלנו.

★

השאלה הראשונה המתעוררת היא: האמנם החלב המיוצר בארץ זכאי לכינוי "תוצר הארץ" כשם שזכאי לכך החלב המיוצר בניו זילנד ובאוסטרליה, ולו אפילו לזה המיוצר בהולנד? במילים אחרות: האם כל מזונותיה של פרת החלב שלנו גדלים ונאספים על אדמותינו? התשובה לשאלה זו היא די ברורה. כל מי שיעיין ברשימת המזונות המוגשים לפרותינו בארץ, בין בעדרי המושבים ובין בעדרי הקיבוצים, יווכח על נקלה שאין החלב שלנו ראוי לתואר "תוצר הארץ". משבדקתי רשימות אלו וקבעתי את ערך סוגי המספוא השונים ב"יחידות מזון" בעדרים שונים נתבררה מיד "השתלטות" של יחידות המזון ממזונות מרוכזים על אלו שמהמספוא הגס, והיחס בין המזון המרוכז לבין המספוא הגס בתפריט, עברה עליו "מהפכה" ממש. עם ראשית פיתוח ענף רפת החלב, עיקרו של התפריט התבסס על מספוא מתוצרת המשק, משדות המזרע – שחת ומספוא ירוק, ובמשקים מסויימים אף משדות מרעה, והיחס בין מספוא גס לבין מזון מרוכז (ביחידות מזון) עמד על 20:80. אמנם תנובות הפרות, שניזונו לפי היחס הנ"ל בתפריט היו נמוכות בהרבה מאלו של ימינו, ועם עליית התנובה הממוצעת

"סיבה חשובה לפוריות נמוכה בעדרים קיבוציים רבים היא – צימצום מנת המזון הגס למטה מכל מינימום סביר".

במאמרו של ד"ר פרנצוס "בעיות פוריות בעדרים קיבוציים" בחוברת 103 של "משק הבקר והחלב", מובאת טבלה ובה השוואה בין עדרים פרובלמטיים בקיבוצים ובמושבים בעלי רמות תנובה של 4,800 – 5,800 ליטר וממנה אנו למדים שב-73 עדרים קיבוציים עם 10 אלפים פרות, מספר העדרים הפרובלמטיים מבחינת הפוריות הוא 23 וב-13 עדרים מושביים עם 6,000 פרות, בעלי תנובות כנ"ל, מספר העדרים הפרובלמטיים הוא 0 (!). גם במאמר זה מודגשת חשיבות ההזנה המאוזנת בהבטחת פוריות תקינה.

מטעם ועדת הפוריות של הרופאים הווטרנריים בארץ נתפרסמה פעם טבלה המוכיחה בעליל את הקשר שבין הרכב תפריט המזון והפוריות ובה מתבלטת חשיבות חלקו של המספוא הגס בתפריט.

גם בספרות המקצועית בחוץ מציניים את חשיבות שיעורו של המספוא הגס בתפריט בקר החלב לגבי הפוריות וכן גם לגבי תופעת מחלות העטין מחמת גודש התפריט במזונות מרוכזים.

★

מן הראוי איפוא שבוקרנו יהרהרו ברצינות בבעיות הרכב תפריט פרות החלב ושלא יסמכו על כך שהסובסידיות הממשלתיות ישחררו אותם תמיד מהבעיות החמורות שנגרמות לענף מחמת ממשק בלתי תקין והזנה בלתי מאוזנת של עדרי החלב.

סמנים רבים המעידים על בעיות בבריאות העדרים

חלקים של המערכת עפו לכל עבר ורק בנס נמנע אסון לאדם.

אנו מזהירים את החברים שהתקינו מערכות כאלו בעבודה ביתית, לדאוג להתקנה בטוחה ומקצועית. יש הכרח במגן ליד המפרדה, למען בטיחות האדם המפעיל אותה!

סמנים רבים המעידים על בעיות בבריאות העדרים

והתקדמה בכיוון הנ"ל. יש נוחיות רבה בעצם הגשת המספוא שעיקרו מזון מרוכז שסופק בשפע על ידי מוסדות הממשלה ובתקופה מסוימת אף נהנו בעלי העדרים מ"החזר יוקר המספוא".

★

נודמן לי לבקר באחד המשקים ששקד ב"מים עברו" על הספקה מירבית של מספוא מתוצרת המשק, מספוא גס בעיקר, ואף נענה להצעתו להקצות חלקת אדמה למרעה זרוע. והנה בביקורי הנ"ל הופתעתי מהיעלמותה של חלקת המרעה והצימצום הגדול של המספוא הגס בתפריט הבקר. כשבררתי בהנהלת המשק את הסיבה לשונות זו הוסבר לי בכל הפשטות: "הרי אנו מעוניינים בראש וראשונה בהכנסה גדולה ככל האפשר במזומנים ובצימצום טורח העבודה, למה לנו לזרוע גידולי מספוא המחייבים עבודה רבה (בזריעה, איסוף המספוא והובלתו), בה בשעה שאנו יכולים לזרוע באותו שטח כותנה, במיעוט עבודה ובזכיה בהכנסה גבוהה יותר מאותו שטח, ולעדר הבקר נספק את תצרוכתו במזונות מרוכזים". אין להכחיש – טיעון משכנע למדי!

ברורה איפוא למדי תזונת הרכב התפריט כנ"ל – 80% מזון מרוכז והשאר מספוא גס.

אלא שארשה לעצמי להתריע על תופעות לוואי בלתי נעימות הבאות בעקב שיטת ההזנה הנ"ל הנראית כה נוחה. נעיין בשני מאמרים שנתפרסמו עוד בשנת 1969 בחוברת 101 ו-103 של "משק הבקר והחלב". במאמרו של ד"ר ג. פרנצוס "הפוריות וההזנה" (בחוברת 101), בסיכום המאמר הזה נאמר:

אזהרה לחברים

במשקים אחדים הותקן מנוע חשמלי במפרדות ידניות ישנות לבדיקות שומן. במשק אחד ארעה תקלה והבסיס, עליו היה מותקן המנוע, התפרק בשעת פעולתה של המפרדה.

סמנים רבים המעידים על בעיות בבריאות העדרים